

ting i 1389. At de norske bisper ikke er opført i Kroningsbrevet bør i øvrigt ikke tolkes som bevis på at de ikke har overværet kroningen. Brevet er udstedt 4 uger efter begivenheden. Tilstedeværende bisper kan da være rejst hjem som det tilsyneladende er sket med to danske bisper der vides at have været i Kalmar sommeren 1397, men som ikke be-seglede brevet der bevidnede kroningen.

Denne bogs grundige behandling af den norske kirkes historie indeholder vigtige perspektiver. Måden bisperne indsattes på, viser at lige fra foreningstidens begyndelse kom det politiske tyngdepunkt til at ligge uden for Norge, men var topembedsmændene loyale over for kongemagten, kunne de på den anden side administrere under udfoldelse af stor selvstændighed. Margrethes kirkepolitik fik en frihed i kirkens indre liv til følge som endeligt lovfæstede i 1458.

På den måde er bogen blevet en sammenhængende behandling af både den ydre og indre kirkehistorie. Foruden kirkens forhold til fyrstemagt, kurier og koncilier behandles spørgsmålet om gaver og privilegier, kirkelig jurisdiktion, visitatser og meget andet. Det værdifulde arbejde kalder på en forsker der vil tage disse emner samlet op også i dansk sammenhæng.

Esbén Albrechtsen

KIRSTEN LINDBERG: *Sirenernes Stad København*. By- og bygningshistorie før 1728. Bd. I-III. Forlaget Skippershoved 1996. I: xxviii + 466 s., II: 590 s., III: 457 s. I alt 1545 s. i storformat, 650 kr.

Den 25. oktober 1996 forsvarede arkitekt m.a.a. Kirsten Lindberg afhandlingen *Sirenernes Stad København* for den filosofiske doktorgrad ved Københavns Universitet. Første officielle opponenter museumschef John Erichsens opposition er trykt i *Historiske Meddelelser om København*, og det følgende er i det væsentlige identisk med anden officielle opponenter indlæg.

Den foreliggende afhandling er meget bemærkelsesværdig såvel ved sin form og omfang som dens indhold. Forfatteren er restaureringsarkitekt, og som vejleder ved Kunstakademiets Arkitektskole har hun haft lektor, arkitekt Erik Hansen, men hun har ikke nogen formel uddannelse som hverken historiker eller kunsthistoriker, og det giver naturligvis nogle vanskeligheder, når man kaster sig ud i et så tværvidenskabeligt emne, som der her er tale om, specielt når man som Kirsten Lindberg arbejder helt isoleret.

Det er blevet til næsten 1.500 sider i tre statelige bind i den fornemme

kvalitet, som præger udgivelser af forlaget Skippershoved og bogtrykker Poul Kristensen, Herning. Teksten står tydeligt og klart, er veldokumenteret med præcise noter med henvisning til kilder og litteratur, og værket er forsynet med mange fortræffelige kort og tegninger, alle udarbejdet af forfatteren. Her skal især fremhæves de særdeles illustrative rekonstruktionstegninger til eksemplerne i bind III, hvor der dels gengives husets grundplan i de forskellige etager og dels en facadetegning. Til gengæld er der ikke gengivet et eneste af de trods alt mange billeder af byens bygninger, der er bevaret, og det er ikke alene underligt, men også beklageligt. Det er iøvrigt ikke engang hele byen, som den så ud i 1728, der er behandlet i afhandlingen. Christianshavn og Nykøbenhavn er ikke beskrevet, men forfatteren har siden fortsat arbejdet også med disse kvarterer, således at der snart vil foreligge en total analyse af Københavns bygninger før 1728.

Hovedsigtet med afhandlingen er at få klarhed over, hvordan de huse, der brændte ved Københavns store brand i 1728, faktisk så ud, eller med andre ord, hvordan så byen ud i begyndelsen af 1700-tallet? Indtil nu er der nemlig ingen, der har foretaget en fuldstændig gennemgang af de bevarede bygningsbeskrivelser, så man har hidtil ikke haft noget overblik over, hvordan fordelingen mellem grundmurede huse og huse opført i bindingsværk var, og hvordan de forskellige hustyper var fordelt i byen.

Kildematerialet til en sådan undersøgelse består især af to typer bygningsbeskrivelser:

1) Syn på ejendomme, der blev foretaget, før der kunne optages lån i ejendomme, de såkaldte »prioritetsvurderinger«, der især findes for tiden efter 1712, men der er dog også nogle ældre.

2) Skifteforretninger, hvori der kan findes bygningsbeskrivelser som bilag.

For perioden 1681-1728 er 1/3 af samtlige huse i København beskrevet mindst én gang, så der er tale om et meget fyldigt kildemateriale, men på den anden side så mangler der mange, så man må håbe, at de bevarede bygningsbeskrivelser er repræsentative for samtlige ejendomme også for de endnu ikke undersøgte kvarterer.

Kirsten Lindberg har delt sin afhandling i 3 bind, hvoraf det første sammenfatter den hidtidige forsknings resultater med hensyn til Københavns udvikling frem til 1660, det næste er mere tematisk indrettet på en analyse af perioden 1660-1728, hvor kongemagten søgte at skabe en residensstad, der kunne måle sig med Europas øvrige storbyer, mens det tredje er en detaljeret analyse og beskrivelse af 71 eksempler på bygninger fra tiden mellem 1681 og 1728. Hun giver således i virkeligheden en samlet fremstilling af Københavns historie indtil 1728 med hoved-

vægten på bygningernes historie, men således at politiske, økonomiske, sociale og kulturelle aspekter bestemt også tilgodeses, undertiden i et sådant omfang at man næsten glemmer bogens hovedsigte.

Det er således især i bind II og III, at Kirsten Lindberg har leveret et originalt og videnskabeligt set meget betydeligt bidrag til vor gamle hovedstads historie. Ifølge titlen starter bind II med 1660. Forfatteren tager dog ikke – som man måske kunne tro – sit udgangspunkt i statsomvæltningen. Stort set omhandler teksten perioden fra 1681 til den store brand i 1728. Årsagen er, at vi først fra 1681 har de bygningsbeskrivelser, som danner det primære kildegrundlag for undersøgelsen. I virkeligheden snævres perioden yderligere ind, idet der kun er bevaret 92 beskrivelser af københavnske huse før 1712, medens de efterfølgende 16 år op til branden i 1728 er dækket af ikke færre end 724 bygningsbeskrivelser. Det er meget forståeligt, at her ligger afhandlingens tyngde.

Konklusionen på den store undersøgelse bliver, at i årene op mod 1728 var langt størstedelen af Københavns huse stadigvæk opført af bindingsværk med lerklinede vægge, men dog med tegltag i hvert fald i forhusene. Henved to trediedele af husene var på to stokværk, og der kan iagttages en tydelig udvikling af antallet af huse, der midt på facaden fik en stor gavlkvist. Man har hidtil troet, at det var noget, som først kom på mode efter 1728, men Kirsten Lindberg kan klart dokumentere, at de fandtes allerede i slutningen af 1600-tallet. I det hele taget synes der ikke at være så stor forskel på byens huse før og 1728, simpelthen fordi man efter branden havde brug for alle kræfter til bare at få tag over hovedet igen.

Som grundlag for sit arbejde har Kirsten Lindberg udover de specielle bygningsarkivalier, der er meget sparsomme før 1681, haft den store kildeudgave: Københavns Diplomatarium¹ og Oluf Niensens² og Carl Bruuns³ klassiske men gamle Københavns historier, samt Ramsings »kvarterbøger«,⁴ som hun har udnyttet systematisk og udtømmende. Hendes arbejdsmetode er udpræget topografisk, idet lokaliseringen af de enkelte ejendomme er helt fundamental for analysen. Som topografisk grundlag har Kirsten Lindberg benyttet Ramsings meget grundige kartografiske rekonstruktion af matrikelkortene over København 1689. Han udarbejdede dem med udgangspunkt i stadskonduktør Geddes kort fra 1757 og matrikelkortet fra 1806 samt grundtaksten 1689, idet han kunne tilbagekræve ejendomsforholdene og parcelgrænserne først

¹ O. Nielsen (udg.): Københavns Diplomatarium I-VIII, 1872-87.

² Oluf Nielsen: Københavns Historie og Beskrivelse I-VI, 1877-92.

³ Carl Bruun: København I-III, 1887-1901.

⁴ H.U. Ramsing: Københavns Ejendomme 1377-1728. I-VIII 1943-94.

fra 1806 til 1689 og derefter helt tilbage til Roskildebispens Jordebog fra 1377 ved skridt for skridt at ændre i ejendomsgrænserne på de punkter, hvor der var kildemæssigt belæg for det og ellers ikke, idet hans grundsynspunkt var, at ejendomsskel er uhyre stabile igennem tiden. Han hævdede, at selv efter de store brande byggede man ovenpå de eksisterende fundamenter og ændrede hverken gadeforløb eller ejendoms-skel, undtagen hvor magistraten direkte besluttede at gøre det. Kulminationen på Ramsings rekonstruktionsarbejde var kortet over København 1377 tegnet på grundlag af Roskildebispens Jordebog og de bearbejdede oplysninger om ændringer mellem 1806 og 1377. Man må nok sige, at hvor Ramsings rekonstruerede kort for 1689 er meget pålideligt (selv om der selvfølgelig er fejl), så er der et stort element af gætterier i hans rekonstruktion af situationen 1377, simpelthen fordi kildematerialet er temmelig magert, idet byens arkiv brændte sammen med rådhuset i 1728.

I indledningen s. XVIII bemærker Kirsten Lindberg, at såfremt grundejere i middelalderen var mindre konservative end senere i deres opfattelse af, »at hvad de nu engang havde, det holdt de fast i, ja så vakler grundlaget«. Hun mener dog, at denne konservatisme og stabilitet i ejendomsgrænserne er absolut mulig, så derfor har hun ikke nævneværdige betænkkeligheder ved at anvende Ramsings arbejder som grundlag for sine egne studier. I betragtning af at dette er basis for hendes videre analyse af byudviklingen, er det unægtelig en meget kortfattet og overfladisk diskussion.

Faren for cirkelslutninger er imidlertid stor. På s. 12 omtales en overløbsrende fra den senere Vester Voldgrav, der skal have tilført vand til de hesteskoformede vandgrave omkring Clemensstaden, den af Ramsing postulerede ældste by. Renden er imidlertid kun påvist ét eneste sted (af Ramsing), men Kirsten Lindberg mener alligevel, at rekonstruktionen er korrekt, eftersom man endnu i dag kan se, »at matrikulskellene følger dens forløb«. Kirsten Lindberg er opmærksom på problemet, idet hun i note 89 med rette skriver: »Det kan naturligvis indvendes, at rekonstruktionen følger matrikulskellene og ikke omvendt, så det ikke i sig selv kan bruges som bevis; dertil er at sige, at der ikke synes at kunne være anden forklaring på det særprægede forløb af matrikulskellene end en rende«. En sådan forklaring kunne dog sagtens findes, og der er ydermere langt fra påvisningen af en rende til en teori om et udbygget system af volde og grave, som kun Ramsing har kunnet finde, idet nyere arkæologiske undersøgelser ikke tyder på, at der har løbet vand i graven (s. 8). Forfatteren vakler imidlertid ikke i sin tro på Ramsing: »Det faktum, at byens tyngdepunkt fra den spædeste start havde ligget om-

kring Gammel Torv.« (s. 313). Det er faktisk ikke noget faktum men en interessant teori.

Først og fremmest på baggrund af en systematisk udnyttelse af det fantastisk rige kildemateriale i Københavns Diplomatarium lykkes det faktisk for Kirsten Lindberg i bind I at give en ny, spændende og tematisk disponeret fremstilling af Københavns historie frem til 1660.

Hun anvender to stilistiske virkemidler til at gøre fremstillingen levende. Det ene er en lang række uddrag af samtidige viser, der på en ganske morsom måde uddyber fremstillingen. Det andet er en udstrakt brug af direkte citater fra kilderne, dog således at der er ordforklaringer til de vanskeligste begreber. Man kan dog nok sige, at hun på et punkt går for vidt i sin brug af samtidens stavemåde. I de enkelte kapitler benævner hun nemlig København som: Hafn, Kiøbmannehavn, Kjøpnehaffn, Kiøpnehaffn og Kiøbenhaffn, givetvis med basis i kilderne, men i betragtning af datidens mangel på konsekvent ortografi, synes det egentlig at være temmelig krukket. Helt på samme måde må det opfattes, når hun kalder Gotland for Gulland (s. 181) eller Båstad for Bosted. Man må dog sige, at Kirsten Lindberg er konsekvent, for hun bruger også kildernes gengivelse af personnavne, som f.eks. feltherren Hans Schack, der kaldes Skach, selv om man dog normalt bruger de normaliserede former anvendt i Dansk Biografisk Leksikon.

Til trods for at der bruges megen plads (nogle steder for megen plads) på at berette om den generelle baggrund for begivenhederne i København, så er byens fysiske udvikling dog hele tiden det centrale. Kirsten Lindberg gør meget ud af de forsvarsanlæg, som kong Hans anlagde, og ser dem ikke helt overbevisende som et led i et cirkulært forsvarsanlæg (s. 84-87).

Den sociale topografi i byen har naturligvis også Kirsten Lindbergs store interesse. På den baggrund er det meget ejendommeligt, at hun næsten ikke behandler den omfattende liste over våbenført mandskab fra ca. 1510,⁵ der netop tillader en sådan analyse af fordelingen af erhverv og formue i byens rodemål.

Helt analogt hermed virker det påfaldende, at hun i forbindelse med optakten til reformationen kun yderst kortfattet omtaler rodemålstævnet i oktober 1530, hvor de menige borgere faktisk truer med oprør overfor byens styre (s. 115 og note 243,⁶). Det ser ud til, at Kirsten Lindberg slet ikke kender Henrik Lundbaks bog:⁷ »Såfremt vi skulle

⁵ Københavns Diplomatarium I, 197.

⁶ Københavns Diplomatarium IV, 431.

⁷ Henrik Lundbak: »Såfremt vi skulle eders nyttige borgere bliffue« ..Kbh. 1989.

deres lydige borgere være..«, der er den eneste nyere mere dybtgående analyse af de sociale og politiske forhold i København (og Malmø) på reformationstiden.

Forfatteren bryder sig ikke om Christian 4. »På den ene side blev der pålagt nye restriktioner i næringslivet, på den anden side blev der givet stedse flere friheder. Monarkens kurs var svingende, og på længere sigt var det indlysende, at hans politik måtte give bagslag« (s. 304). På s. 329 bliver hun endnu mere markant: »hans statssocialisme og selvforsyningsønsker kolliderede med den liberalistiske merkantilisme«, hvilket må siges at være en højst usædvanlig brug af disse termer.

Selve enevældens indførelse og kampen for særlige privilegier til København 1658-60 behandles mærkeligt overfladisk (s. 431-33), og det er, som om hun slet ikke forstår betydningen af det københavnske patriats rolle som storleverandører og statskreditorer. Det kan undre, at hun tilsyneladende ikke kender Leon Jespersens sociale og topografiske analyse af borgerne bag privilegiesagen.⁸

Sammenfattende må det om afhandlingens del I siges, at det er lykkedes Kirsten Lindberg at give en ny, original og meget læseværdig fremstilling af Københavns historie fra middelalderen og indtil 1661. Det er dog ikke, fordi hun i denne del anvender nyt og hidtil ukendt kildemateriale, men fordi hun bruger det forlængst publicerede kildemateriale (især i Københavns Diplomatarium) på en helt ny og systematisk måde med hovedvægten på beskrivelsen af byens gader og bygningernes historie. De rekonstruerede kort, der følger efter hvert kapitel, er tegnet på grundlag af Ramsings arbejder, og de udgør et meget virkningsfuldt hjælpemiddel i såvel analysen som formidlingen, idet de meget klart beskriver og anskueliggør de gradvise ændringer i byens topografi. Det er imidlertid en stor svaghed, at forfatteren ikke er tilstrækkeligt orienteret i den moderne faglige litteratur. Der skal intet ondt siges om Danmarks Riges Historie eller Arthur G. Hassø's Historiske Oversigtstabeller 1500-1936 fra 1937, som begge er blevet brugt meget ved udarbejdelsen af bind I, men der er da moderne lettilgængelige værker, som utvivlsomt havde været mere givende.

I bind II har Kirsten Lindberg som nævnt stillet sig en meget stor – og meget krævende – opgave, nemlig dels at beskrive byens bygninger og fysiske miljø, dels at skrive en mere almen byhistorie for perioden 1660 – 1728. Det virker som om, forfatteren har haft problemer med at disponere stoffet. Under alle omstændigheder falder bogens enkelte kapit-

⁸ Leon Jespersen: »Den københavnske privilegiesag 1658-61« i »Kustbygd och Centralmakt 1560-1721« red. af N.E. Villstrand, Helsingfors 1987 s. 157-83.

ler i en noget uhensigtsmæssig rækkefølge, hvor de centrale bygningsbeskrivende afsnit (kap. III-VI og kap. XVI-XXI) adskilles af kapitler om leje af bolig, friarealer, renlighed og dyrehold.

Kapitlerne om byens bygninger – og navnlig de private – er givetvis for bogens formål de væsentlige, og generelt af meget høj kvalitet, hvorfor de ikke nærmere skal diskuteres her, hvorimod et par andre noget forsømte aspekter af byens historie kort skal omtales.

Grundtaksten 1689 er som nævnt en meget væsentlig kilde både til rekonstruktion af Københavns topografi men også til analyser af byens økonomiske og sociale topografi. Forfatteren gør meget ud af de enkelte kvarterers sociale status, men hun tegner ikke et eneste kort ud fra jordvurderingerne, selv om dette ellers havde været ganske nemt.

I kapitlet om Grundtakster bd. II s. 261f. hævder Kirsten Lindberg, at grundtaksterne er gode at støtte sig til, hvis man vil vide noget om, hvad en given ejendom var værd. Grundtaksterne blev udarbejdet »til brug for en af de mange former for beskatning, som tiden væltede sig i – en form der har holdt sig«. Hun nævner grundtaksterne 1653, 1661, 1668, 1677 og 1689 i flæng uden at være opmærksom på, at der er en meget betydelig forskel på disse. Før 1689 var der tale om en besigtigelse og vurdering af de enkelte grunde *med de derpå stående bygninger*. Ved grundtaksten 1689⁹ skete der derimod en egentlig opmåling af grundene. Hun skriver ganske rigtigt (bd. II s. 261), »at det var en beskatning på jorden og de muligheder, der fulgte af at besidde denne«, men hun tilføjer, at »fuldstændig som nu blev ideen med grundskylden mistolket og misbrugt, og man begyndte at skele til, hvad der faktisk var bygget på grunden – alt dog uden synderlig konsekvens«. Da bygningernes værdi netop *ikke* indgik i grundtaksten, er dette udsagn desværre lige så misvisende som hendes beskrivelse af opbygningen af Christian 5.s matrikel 1688 (bd. II s. 20).

Man får en ubehagelig fornemmelse at, at Kirsten Lindberg helt har misforstået grundtaksationens metode, når hun i bd. III, s. 303 i konklusionen kan skrive: »Grundbeskatningen var jo netop knyttet snævert til bredden af gadejord i stedet for til et arealmæssigt indhold, derfor de mange, ekstremt smalle grunde langs hovedgaderne.«

I virkeligheden forholdt det sig helt anderledes. Som chef for en særlig nedsat kommission fik Ole Rømer gennemført, ikke alene at grundene blev målt op, men de blev også vurderet på den specielle måde, at den del af grunden, der lå ud til gaden blev opmålt og vurderet til sin fulde værdi, hvorimod arealet af den del af grunden, der lå inde

⁹ Københavns Diplomatarium III, 661-757.

imellem husene og gårdene blev reduceret med forskellige divisorer til »brugelig gadegrund«, hvorefter man fik et grundlag for fastsættelsen af grundtaksten pr. (reduceret) kvadratalen. Denne grundtakst blev således bestemt af grundens (reducerede) størrelse og »beleilige situation«, men der blev udtrykkeligt set bort fra bygningerne på grunden, »enten den ene havde kundet gjort sin plads sig nytteligere end den anden, eller den ene bedre bebygget end den anden.« Disse interessante mellemregninger findes i grundtakstprotokollen i Stadsarkivet, men de er udeladt i den trykte udgave i Københavns Diplomatarium.

Principperne for taksationen er illustreret for en række ejendomme på østsiden af Købmagergade i Rosenborg kvarter i nedenstående skema.

Grundtakst 1689. Rosenborg kvarter. Købmagergade.

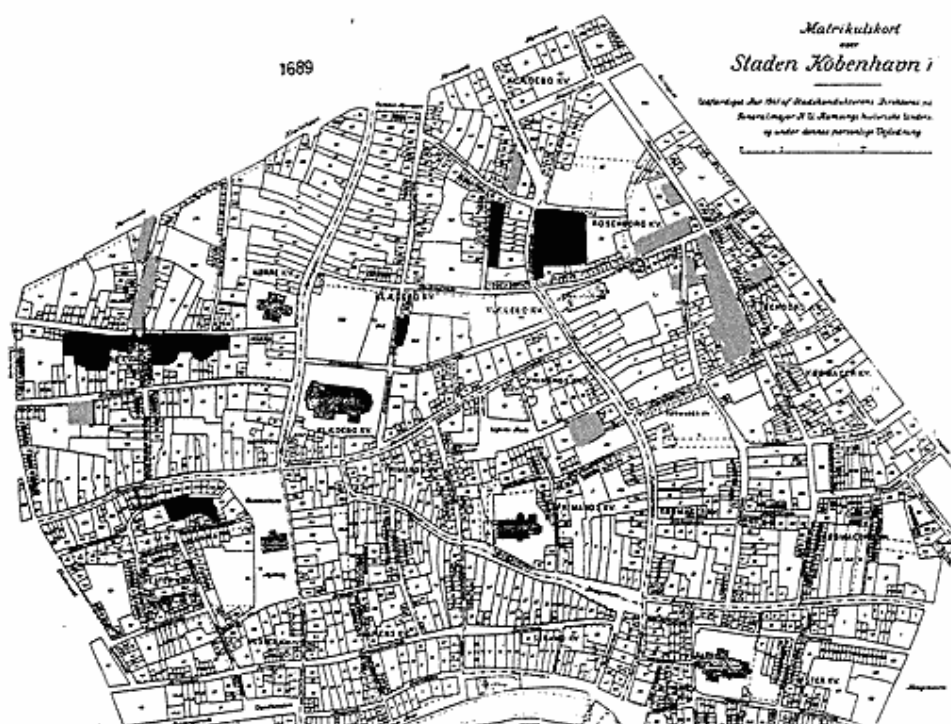
matr. nr.	areal 1729 kv. alen	divisor	reduceret areal 1689 kv. alen	takst pr. kv. alen mark-sk.	Grundtakst 1689 rdl.	Gammel grundtakst rdl.
63	113	1	110	4-	75	40
64	249	1	250	4-	170	100
65	130	1	137	4-	95	25
66	1616	3,3	483	4-	325	300
67	1150	5,3	217	4-	145	125
68	841	3,6	233	3-12	145	125
69	686	3,3	211	3-12	135	125
70	2867	3,4	206	3-8	130	125
71			631	3-8	370	200
72	136	1	136	3-8	80	50

Formålet var helt klart at lette byrderne på de større jordejere, som ikke udnyttede deres jord så intensivt som de små, men alligevel under overholdelse af grundskyldsvurderingens principper og med udvikling af rationelle vurderingsmetoder, der ligesom ved den samtidige hartkornsvurdering af landbrugsjorden til Christian 5.s matrikel baseredes på en to-trinsvurdering af størrelsen og beliggenheden (på landet: udnyttelsesgraden og jordkvaliteten). Det, man beskattede, var således den mulige udnyttelse af grunden og ikke den faktiske, netop for at fremme

opførelsen af gode bygninger. Det ser ud til, at denne jordtaksation var noget specielt for København og ikke fandt anvendelse i provinsbyerne, men hele spørgsmålet om ejendomsbeskatningen i byerne fortjener en nærmere undersøgelse.

Det er naturligvis især husene, der interesserer Kirsten Lindberg, og i langt mindre grad grundene. Hun er dog opmærksom på ejendomspekulationen og på, at der var mange lejevåninger i København, men går udover en omtale af rentemester Henrik Müllers ejendomsforhold ikke nærmere ind på spørgsmålet. Ser man lidt nærmere på det af Ramsing rekonstruerede kort over København 1689, er det imidlertid tankevækkende, at der rundt omkring i byen ligger rækker eller grupper af lange, smalle parceller, der synes at være udstykket samtidigt fra en større ejendom.

Som et eksempel skal igen betragtes de nævnte huse i Købmagergade.

Regelmæssige udstykninger i de 1728 brændte bydele

■ = 8 alen-moduler (= 10 Tychonske alen)

■ = 10 alen-moduler

Deres bredder ud mod Købmagergade blev efter branden 1728 opmålt til:

matr. nr. (1689)	alen	kvarter	tommer
63	8	1	0
64	16	2	1
65	8	0	5½
66	16	1	1
67	8	0	5
68	8	0	2½
69	8	0	3
70-71	28	0	4½
72	8	0	4½
73	8	0	4½
74	8	0	1

Det er jo meget tydeligt, at der er tale om en udstykning af en større ejendom efter faste moduler på 8 alen. Størrelsen af dette lidt mærkelige modul er særlig interessant. Der er nemlig ingen tvivl om, at det skyldes, at landmåleren har brugt den korte »Tychonske alen« (efter Tycho Brahe) på 0,518 m og ikke den normale sjællandske alen på 0,6326 m eller den nye »danske« alen på 0,628 m fra 1683.¹⁰ 8 danske alen svarer ret præcist til 10 tychonske alen, som har været landmålerens målestok.

Husene i Købmagergade er beskrevet af Kirsten Lindberg i bd. II s. 288, hvoraf det fremgår, at de blev bortskødet mellem 1625 og 1637 fra en tidligere Kronens gård. »Den særegne facon gjorde dem til noget ganske unikt i byen.«

Det var nu ikke så unikt, som kortet viser. Husene i Vognmagergade (Rosenborg kv. matr. nr. 137-53) blev udstykket omkring 1645, og de er indgående beskrevet i bd. III s. 290 f. Nogenlunde samtidig er bebyggelsen i Springgaden, der er udstykket fra en avlsgård med tyr (heraf navnet på gaden), som Helligåndshospitalet havde ejet, men som ved reformationen overgik til byen og blev udstykket omkring 1620. Der er

¹⁰ Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk 1991: »længdemål« og Nis Nissen: Københavns bygning 1500-1856. 1989.

Afslutningsvis skal det konkluderes, at Kirsten Lindbergs værk er en imponerende arbejdspræstation, som ingen, der vil beskæftige sig med Københavns historie før 1728, kan komme udenom. Desværre må det også siges, at i formen var værket forældet, allerede før det udkom. De majsommeligt indsamlede data fra de mange store arkivpakker og tykke protokoller er indskrevet med sirlig håndskrift på hvide kartotekskort og derefter bearbejdet på samme måde, som O. Nielsen og Ramsing gjorde for 100 år siden.

Metoden er naturligvis god nok, men de analytiske muligheder både for forfatteren og for alle andre interesserede i fremtiden havde jo været uendeligt meget større, hvis data havde været registreret i en GIS-baseret database eller bare en tekstbase. Så havde man ved et tryk på en tast kunnet udprinte farvestrålende kort over alle tænkelige fænomener i København før 1728, og Kirsten Lindberg og alle læserne havde helt automatisk fået foræret et personregister, som nu er begrænset til et register over bygmestre, arkitekter og håndværkere.

Karl-Erik Frandsen

HANS EDVARD NØRREGAARD-NIELSEN: *Christen Købke*, bind 1-3, København 1996. Gyldendal, ialt 868 s., ill.; 1350 kr.

Hans Edvard Nørregaard-Nielsens længe imødesete storværk om *Christen Købke* kunne godt have heddet »Dansk guldalder med stadig hensyn til Christen Købke«. For det er, hvad vi får: ikke alene akkumulerer forf. her stoffet fra sit tidligere forfatterskab om Købke og andre guldalderkunstnere, men også fra sine righoldige bøger om Guldalderens københavnske samfund, ialt en snes større og mindre publikationer. Herved får værket en svulmende bredde: Købkes familie, lærere, kunstnerkammerater, elever m.m. biograferes fra vugge til grav, og stederne, hvor Købke boede eller malede, får en udførlig lokalhistorisk omtale. Dette begrundes, at værket vurderes af en »almindelig« guldalderhistoriker; det specifikt kunsthistoriske, altså hvad der involverer målestokke og vurderinger af kunstnerisk kvalitet, omtales derfor ikke i det følgende.

Et eksempel: Da faderen, bagermester Købke i 1834 med sin familie flytter fra Kastellet til et hus på Blegdammen, får vi ikke alene underretning om Søernes og Blegdammens historie et par århundreder tilbage, men også en udførlig omtale af husets sælger, den berømte naturforsker P.W. Lund, som kun beboede huset ganske kort, inden han for